

prof. dr. DUMITRU RUS

Caietul elevului GEOGRAFIE clasa a X-a

Geografie umană

EDITURA CD PRESS

CUPRINS

<i>Notă introductivă</i>	4
<i>Competențe specifice și conținuturi</i>	5
<i>Bibliografie</i>	8
<i>Test de evaluare inițială</i>	9

CAP. 1. GEOGRAFIE POLITICĂ

1.1. Statele și grupările regionale de state	10
1.2. Evoluția în timp a hărții politice	12
1.3. Principalele probleme actuale de geografie politică	14

CAP. 2. GEOGRAFIA POPULAȚIEI ȘI A AȘEZĂRILOR UMANE

2.1. Geografia populației	16
2.1.1. Dinamica populației	16
2.1.2. Bilanțul natural al populației	16
2.1.3. Mobilitatea teritorială a populației	18
2.1.4. Bilanțul total al populației	18
2.1.5. Evoluția numerică a populației	18
2.1.6. Tipuri de medii de viață	20
2.1.7. Răspândirea geografică a populației	20
2.1.8. Structuri demografice	22
2.1.9. Populația, protecția mediului înconjurător și dezvoltarea durabilă	24
2.2. Geografia așezărilor umane	26
2.2.1. Habitatul uman	26
2.2.2. Urbanizarea	26
2.2.3. Dinamica urbană și explozia urbană	26
2.2.4. Funcțiile și structura funcțională a așezărilor omenești	28
2.2.5. Tipuri de fizionomie urbană	30
2.2.6. Peisaje rurale	30
2.2.7. Forme de aglomerare urbană. Metropole – megalopolisuri	32
2.2.8. Organizarea spațiului urban și rural	34
2.2.9. Planul orașului	34
2.2.10. Amenajarea locală și regională	34

CAP. 3. GEOGRAFIE ECONOMICĂ

3.1. Resursele naturale.	36
3.1.1. Resursele extraatmosferice și ale atmosferei	36
3.1.2. Resursele litosferei	38
3.1.3. Resursele hidrosferei	40
3.1.4. Resursele biosferei	42
3.2. Agricultura. Evoluția în timp și spațiu a practicilor agricole	44
3.2.1. Tipuri și structuri teritoriale agricole	44
3.2.2. Regiuni și peisaje agricole	46
3.3. Industria	48
3.3.1. Evoluția activităților industriale	48
3.3.2. Industria energiei electrice	48
3.3.3. Regiunile industriale. Marile regiuni industriale ale Globului	50
3.3.4. Studii de caz: analiza unor regiuni industriale	52
3.4. Serviciile. Definiție și tipuri	54
3.4.1. Comerțul	54
3.4.2. Căi de comunicație și transporturi	56
3.4.3. Turismul. Marile zone turistice ale Globului	58

CAP. 4. ANSAMBLURILE ECONOMICE ȘI GEOPOLITICE ALE LUMII

4.1. Marile ansambluri economice și geopolitice ale lumii	60
4.2. Uniunea Europeană și un ansamblu extraeuropean (NAFTA)	62

- 1.1. Statele și grupările regionale de state
- 1.2. Evoluția în timp a hărții politice
- 1.3. Principalele probleme actuale de geografie politică

1.1. STATELE ȘI GRUPĂRILE REGIONALE DE STATE

Geografie politică = ramură a geografiei care studiază statul, ca unitate teritorială existentă pe harta politică, și relațiile interstatale, pornind de la aspectele politice ale fenomenelor geografice.

Geopolitică = știință care studiază impactul așezării și poziționării geografice a unui stat asupra politicii sale externe și interne și impactul factorului spațial asupra politicii internaționale.

STATUL = unitate administrativ-teritorială delimitată de frontiere, cu un anumit număr de locuitori și cu legi proprii de guvernare și suveranitate asupra propriului teritoriu.

- În prezent, există 195 de state și peste 70 de teritorii dependente (ex. Groenlanda → Danemarca etc.)
- Unele state, precum Olanda, Filipine și Republica Africa de Sud, au mai multe capitale.
- *După modul de organizare teritorial administrativă*, există state unitare și state federale:
 - *state unitare*: în care puterea centrală exercită o influență predominantă asupra teritoriului (ex. România, Bulgaria, Franța, Italia, Japonia, Polonia, Ungaria etc.);
 - *state federale*: formate prin asocierea a două sau mai multe state care au un statut egal în cadrul federației (ex.: S.U.A, Australia, Argentina, Brazilia, Canada, Mexic, Elveția, Germania, India, R. F. Rusă etc.). O variantă federativă este confederația (ex. Belgia, Elveția, U.E.) în care regiunile sau statele confederale își păstrează suveranitatea și au dreptul de secesiune.

- *După forma de guvernământ*, deosebim: republici (circa 160 state) și monarhii.
- *republicile* pot fi: prezidențiale (ex. SUA), semiprezidențiale (ex. România), parlamentare (ex. Germania).
- *monarhiile* pot fi: constituționale (ex.: Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Spania, Belgia, Olanda, Danemarca, Norvegia, Suedia, Luxemburg, Liechtenstein, Monaco, Vatican în Europa, Japonia, Thailanda în Asia, Maroc, Leshoto în Africa, Canada, Australia etc.) și absolute (ex.: Arabia Saudită, Iordania, Kuweit, Brunei etc. în Asia, Swaziland în Africa).

- *După întinderea teritoriului*, se diferențiază mai multe categorii, începând de la statele continentale până la statele liliputane (foarte mici). Cele mai întinse state sunt Rusia (17 mil. km²), Canada, China și SUA (peste 9 mil. km²), Brazilia (8,5 mil. km²) și Australia (7,6 mil. km²), iar cele mai mici: Vatican (0,44 km²), Monaco (2 km²), Nauru, San Marino etc.

- *După mărimea demografică (numărul de locuitori)*, există mari diferențe între statele lumii. Cel mai mare număr de locuitori se înregistrează în China (1,3 mld.), India (1,1 mld.), SUA, Indonezia (peste 200 mil.), Brazilia, Pakistan, Rusia, Bangladesh, Nigeria, Japonia (peste 100 mil.), iar cel mai redus, în Vatican (1000), Tuvalu și Nauru în Oceania (sub 15 000).

- *După poziția în raport cu alte state sau cu propriul stat*, se diferențiază *enclave* și *exclave*.
- *Enclava*: este un stat sau entitate administrativ-teritorială (sau parte a unui stat ori a unei entități administrativ-teritoriale) înconjurat(ă) de teritoriul național al unui alt stat, respectiv entități administrativ-teritoriale. Ex.: Leshoto, în Africa de Sud, Vatican, San Marino, în Italia.

- *Exclava*: este partea unui stat sau entități administrativ - teritoriale care nu are legătură pe uscat cu teritoriul de bază al acestuia, fără a fi o insulă. Ex.: Alaska (aparține SUA), Kaliningrad (aparține Rusiei), Ceuta și Melilla (aparțin Spaniei în Maroc).

Grupările regionale de state = asociații interstatale benevole care pot fi:

- *politice*: Organizația Națiunilor Unite (ONU), care include 193 state, având sediul la New York.
- *politico-economice*: Uniunea Europeană cu 28 state, NAFTA (SUA, Canada, Mexic)
- *militare*: NATO, cu 29 state din America de N și Europa, cu sediul la Bruxelles.
- *lingvistice*: America Latină (statele din America Centrală și de Sud, unde se vorbesc spaniola și portugheza – în Brazilia), America anglo-saxonă (SUA, Canada), țările arabe, francofone etc.
- *geografice*: țările andine (în zona Munților Anzi), țările caucaziene (în zona Munților Caucaz), țările baltice (Estonia, Letonia, Lituania), țările scandinave, țările balcanice, țări carpatice, țări dunărene etc.

Țările cele mai dezvoltate economic din lume sunt reunite în „Grupul celor 8” (G8): Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia, Rusia, Marea Britanie și SUA;

Statele cele mai dezvoltate economic din UE sunt reunite în „Grupul celor 5” (G5): Germania, Spania, Franța, Marea Britanie și Italia.

România (238 391 km² – locul 83 în lume și 20,1 mil. loc. în 2011 – locul 56 pe Glob) este membră ONU din 1955, membră NATO din 2004 și membră UE din 2007.

EVALUARE

I. Încercuiți răspunsurile corecte din enunțurile de mai jos. 1 p

1. Cel mai întins stat din emisfera sudică este:
- a. Canada

b. Brazilia

c. Australia

d. Argentina
2. Al doilea stat după numărul de locuitori, în lume, este:
- a. India

b. SUA

c. Indonezia

d. China
3. O formă de organizare federală de tipul cantoanelor este specifică pentru:
- a. Mexic

b. Franța

c. India

d. Elveția
4. Din organizația G8 nu face parte:
- a. Canada

b. Japonia

c. Australia

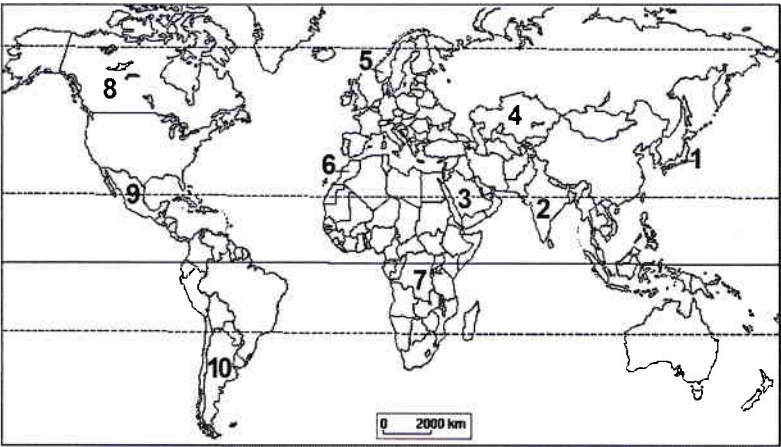
d. Germania

II. Utilizând manualul și harta politică a lumii, completați tabelul de mai jos referitor la teritoriile dependente: 2 p

Denumirea teritoriului dependent	Țara care administrează teritoriul

III. Scrieți denumirea statelor marcate pe harta alăturată cu cifre de la 1 la 10 și forma de guvernământ specifică pentru fiecare stat. 2 p

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

IV. Se dau următoarele state: Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bolivia, Chile, Finlanda, Georgia, Grecia, Macedonia, Norvegia, Peru, Suedia. Utilizând tabelul de mai jos, selectați și scrieți, în coloana specifică fiecărei grupări regionale, statele corespunzătoare. 2 p

State andine	State balcanice	State caucaziene	State scandinave

V. Referitor la România, precizați următoarele elemente care o definesc ca stat al lumii: 2 p

Suprafața și mărimea teritorială	Numărul populației și mărimea demografică	Forma de organizare administrativ teritorială	Forma de guvernământ	Tipuri de frontiere	Denumirea a două grupări regionale, de tip geografic, din care face parte

Notă: Se acordă 1 punct din oficiu

1.2. EVOLUȚIA ÎN TIMP A HĂRȚII POLITICE

Harta politică = reprezentare cartografică care redă complexul teritorial, alcătuit din totalitatea statelor-națiune și al teritoriilor cu statut special, existent la un moment istoric.

În Antichitate și în Evul Mediu nu se poate vorbi de state în sensul actual. Au existat teritorii locuite inițial de familii și triburi, din care, treptat, s-au dezvoltat formațiuni asemănătoare statelor actuale, cum au fost imperiile (Persan, Macedonian, Roman). De exemplu, Imperiul Roman, ajuns la cea mai mare dezvoltare la începutul secolului al II-lea e.n., cuprindea Europa de Sud, Anglia, părți din Europa Centrală, Dacia, în est ajungând până la Lacul Caspic și Golful Persic.

În Evul Mediu au existat numeroase imperii (Bizantin, Mongol, Otoman, Țarist, Habsburgic), cu întindere variabilă. Concomitent, s-au dezvoltat orașe-state de tip republican. Cea mai veche dintre republicile actuale este San Marino, care datează din 1263.

Marile descoperiri geografice, începând cu sfârșitul secolului al XV-lea (ex. America – 12 octombrie 1492, Australia – 1606), au lărgit orizontul de cunoaștere al marilor puteri europene: Portugalia, Spania, Anglia, Franța, Marea Britanie etc. Noile teritorii explorate au fost luate sub stăpânire – uneori, cu prețul distrugerii unor civilizații înfloritoare, cum au fost cele ale aztecilor, mayașilor și olmecilor (în America Centrală și Mexic) și ale incașilor (în Munții Anzi).

Dezvoltarea sistemului colonial de-a lungul secolelor a cauzat conflicte de interese, iar destrămarea lui, începând cu secolul al XVIII-lea, a determinat apariția unor state noi.

La 4 iulie 1776, 13 colonii engleze din America de Nord și-au proclamat independența sub denumirea de Statele Unite ale Americii. Majoritatea statelor sud-americane au apărut în perioada 1810-1830, în timp ce, în alte regiuni, sistemul colonial a dăinuit până în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

În Africa, primul stat independent a apărut în 1847, când negrii americano-liberieni au pus bazele statului numit Republica Liberia.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, lumea a continuat să fie împărțită între puterile coloniale (Anglia, Franța, Spania, Portugalia, Germania, Olanda, Italia).

România și-a proclamat independența față de Imperiul Otoman la 9 mai 1877, după constituirea statului național modern la 24 ianuarie 1859 (Principatele Române Unite), iar la 10 mai 1881, a devenit regat.

După Primul Război Mondial, Germania, ca stat înfrânt, și-a pierdut coloniile, iar imperiile habsburgic, țarist (rus) și otoman s-au destrămat.

La 1 decembrie 1918, s-a realizat România Mare care, pe lângă teritoriul actual, mai includea Basarabia, nordul Bucovinei și Cadrilaterul, însumând o suprafață de 295 641 km².

În anul 1922, s-a proclamat URSS, primul stat comunist din istorie.

După cel de al Doilea Război Mondial, Germania a fost divizată în două state (RFG și RDG), s-a conturat blocul statelor comuniste din Europa de Est, Asia și Cuba și a continuat destrămarea sistemului colonial. La 30 decembrie 1947, România a fost proclamată republică.

Anul 1960 a fost supranumit Anul Africii, deoarece 12 state africane și-au proclamat independența (dintre care Republica Democratică Congo, Camerun, Nigeria, Niger, Mali, Madagascar).

Obținerea independenței de către teritoriile coloniale a continuat și în deceniul al VIII-lea al sec. XX, în special în regiunea Mării Caraibelor.

Alte modificări majore pe harta politică s-au datorat destrămării sistemului comunist din Europa de Est (începând cu anul 1989), unificării celor două state germane (RFG și RDG) la 3 octombrie 1990, destrămării URSS (în 1991), a Cehoslovaciei și a Iugoslaviei (1992).

Țările desprinse din URSS: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Estonia, Kazahstan, Kirgîstan, Letonia, Lituania, Republica Moldova, Rusia, Ucraina, Uzbekistan, Tadjikistan și Turkmenistan.

Țările desprinse din R.F. Iugoslavia: Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina, Muntenegru, Serbia, Macedonia

Țările desprinse din Cehoslovacia: Cehia și Slovacia.

Ultimele schimbări pe harta politică s-au produs în anul 2011, când Sudanul s-a divizat în Sudanul de Nord și Sudanul de Sud.

EVALUARE

I. Citiți afirmațiile de mai jos și răspundeți cu Adevărat (A) sau Fals (F), încercuind varianta corectă:

1 p

1. Harta politică este dinamică în timp. A. F.
2. R.S.F. Iugoslavia a fost un stat membru al URSS. A. F.
3. America a fost descoperită în anul 1492. A. F.
4. În Peninsula Yucatan există vestigii ale imperiului mayaș. A. F.

II. Încercuiți răspunsurile corecte din enunțurile de mai jos.

1 p

1. Cea mai mare expansiune teritorială a avut-o imperiul:

a. roman	b. mongol	c. țarist	d. englez
----------	-----------	-----------	-----------
2. Primul stat independent al negrilor africani a fost:

a. Liban	b. Libia	c. Liberia	d. Lesotho
----------	----------	------------	------------
3. Un stat comunist din America este:

a. Cuba	b. RPD Coreeană	c. Peru	d. Argentina
---------	-----------------	---------	--------------
4. Cea mai veche dintre republicile actuale ale lumii este:

a. Mongolia	b. Sao Tome și Principe	c. San Marino	d. Andora
-------------	-------------------------	---------------	-----------

III. Prin utilizarea unor săgeți, realizați corespondența dintre imperii (coloana din stânga) și regiunea din care a început expansiunea acestora (coloana din dreapta).

2 p

Persan	Europa Centrală
Incaș	Peninsula Anatolia
Otoman	Iranul actual
Habsburgic	America de Nord
	Munții Anzi

IV. Despre Imperiul Spaniol și apoi Imperiul Britanic se afirma că sunt „imperiile în care soarele nu apune niciodată”. Explicați această afirmație.

1 p

V. Precizați denumirile statelor europene desprinse din URSS și ale capitalelor acestora:

2 p

țara _____ capitala _____ țara _____ capitala _____

VI. Precizați elementele geopolitice redată pe harta alăturată.

2 p

Notă: Se acordă 1 punct din oficiu

1.3. PRINCIPALELE PROBLEME ACTUALE DE GEOGRAFIE POLITICĂ

Lumea contemporană se confruntă cu o serie de probleme politice, economice și strategice, rezultate din interesele diferite ale unor state care generează situații de criză sau de conflict.

Conflictele interne au cauze de natură etnică, religioasă, lingvistică sau economică. Dintre statele care se confruntă cu probleme interne, amintim: Republica Moldova (problema regiunilor separatiste Transnistria și Găgăuzia), Sri Lanka (minoritatea tamil), Filipine (între populația majoritară, catolică, și minoritatea musulmană), Peru, Mexic (între păturile sărace și puterea statală), Etiopia, Somalia (generate de nivelul de trai foarte scăzut), Columbia (între autorități și grupurile care distribuie droguri), Angola și Afganistan (între grupuri armate care revendică puterea), Rusia (în regiunea separatistă Cecenia), Georgia (regiunile separatiste Osetia de Sud și Abhazia), China (problema Tibetului) etc.

Conflictele externe pot opune două state care își dispută regiunea comună de frontieră sau state situate la distanțe foarte mari unele față de altele. Cauzele pot fi de natură istorică, etnică, politică, religioasă sau economică. Exemple: Iran – Irak, Irak – SUA, SUA – Siria, India – Pakistan, Coreea de Nord – Coreea de Sud (separate de linia demilitarizată de la Panmunjom).

Utilizarea apelor oceanice ridică probleme datorită resurselor, atât în zona litorală, cât și în largul mărilor și al oceanelor. Pentru a reduce riscul apariției unor conflicte, au fost trasate limitele apelor marine în care fiecare stat cu ieșire la mare își poate exercita suveranitatea:

- *marea teritorială* (până la 3-12 mile marine depărtare față de țărm), în care statul respectiv este suveran. Marea teritorială a României are lățimea de 12 mile marine (1 milă marină = 1,85200 km);
- *zona contiguă* (între 12-24 mile marine), unde statele nu își exercită suveranitatea deplină, dar pot realiza un anumit control;
- *zona economică exclusivă* (până la o distanță de 200 de mile marine de la linia țărmului), în care statul are dreptul de exploatare economică a resurselor naturale;
- *zona economică liberă* (dincolo de 200 de mile marine), care constituie un bun al întregii omeniri, fiind denumită și *marea liberă*.

Decalajul Nord – Sud se referă la diferențele privind dezvoltarea între țările bogate (situate majoritar în partea nordică a Globului) și țările sărace (situate în partea sudică). Raportul Nord – Sud a crescut de la 1 la 2, în 1950, la 1 la 5, în prezent, generând discrepanțe social-economice.

Utilizarea regiunilor polare implică probleme geopolitice, economice și științifice.

Antarctida, deși conform Tratatului Antarcticii din 1961 este considerată bun al întregii omeniri, fiind declarată o regiune demilitarizată și liberă tuturor statelor pentru cercetări științifice, a fost împărțită în mai multe sectoare de către state precum Australia, Norvegia, Noua Zeeandă, Franța și Marea Britanie. Pe lângă acestea, au apărut state ale căror revendicări (Chile, Argentina) se suprapun sectoarelor deținute de alte state. În dispută au intervenit, ulterior, SUA și Rusia.

Arctica, o zonă acoperită de banchiză în jurul Polului Nord, prezintă interes strategic datorită poziției pe care o are între principalele puteri nucleare mondiale (SUA și Rusia).

Accesul prin strâmtori și canale maritime este deosebit de important pentru transporturile navale. Scurtarea drumurilor maritime, accesul la resurse mai îndepărtate și la un transport maritim sigur fac din strâmtori și canale locuri cu o însemnătate geopolitică și strategică ridicată. Deosebit de importante sunt strâmtorile Gibraltar, Bosfor, Dardanele, Ormuz, Malacca, Bering, Calais (Dover), Magellan și canalele Panama, Suez, Corint și Kiel.

Colaborarea internațională pentru abordarea în comun a unor probleme ale lumii contemporane presupune un efort comun pentru rezolvarea aspectelor negative cu care se confruntă omenirea: deșertificarea, schimbările climatice, poluarea aerului și a apelor, hazardele naturale, tehnologice și antropice, reducerea suprafețelor forestiere, evoluțiile geodemografice, subdezvoltarea, foametea, dezvoltarea durabilă, păstrarea biodiversității, conflictele, terorismul, înarmarea și proliferarea armelor de distrugere în masă, utilizarea resurselor naturale, agricultura și alimentația, dezvoltarea urbană, comunicațiile, păstrarea identității proprii a statelor în condițiile globalizării etc.

EVALUARE

I. Completați spațiile libere din enunțurile de mai jos cu informațiile corecte.

2 p

1. În Republica Moldova există conflicte de tip în regiunile separatiste și
2. Un popor divizat de ideologii politice diferite trăiește în Peninsula , în țările și , care sunt separate de o zonă demilitarizată denumită
3. Marea teritorială a României are o lățime de
4. Zona maritimă situată la peste 200 mile marine distanță de țărm se numește sau
5. Decalajul economic dintre statele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare este cunoscut sub denumirea de

II. Încercuiți răspunsurile corecte din enunțurile de mai jos.

1 p

1. Minoritatea tamil, care militează pentru autoguvernare, trăiește în:

- a. Cambodgia b. Sri Lanka c. India d. Filipine

2. O țară care se confruntă cu producția și traficul ilicit de droguri este:

- a. Canada b. Chile c. Columbia d. Ciad

3. Canalul Suez este situat pe teritoriul statului:

- a. Grecia b. Panama c. Turcia d. Egipt

4. Zona maritimă situată între 12-24 mile marine se numește:

- a. ambiguă b. contiguă c. continuă d. discontinuă

III. Utilizând harta politică a lumii, localizați regiunile separatiste Transnistria, Osetia de Sud și Abhazia. Menționați problema geopolitică specifică a celor trei regiuni.

1 p

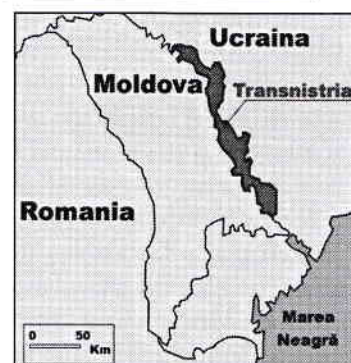
IV. Completați rubricile din tabelul de mai jos privind localizarea unor strâmtori marine:

3 p

Strâmtoarea	Unități maritime între care face legătura	Țări riverane
Gibraltar		
Bosfor		
Dardanele		
Calais		
Ormuz		
Bering		
Magellan		
Malacca		

V. Pornind de la elementele redate pe harta alăturată, precizați problemele de geografie politică și geopolitică specifice zonei.

1 p

VI. Explicați faptul că regiunile polare care nu oferă condiții de locuire sunt disputate teritorial de către unele state ale lumii.

1 p

Notă: Se acordă 1 punct din oficiu